

УДК 346.77

Ю. В. Румянцев

ЮРИДИЧНИЙ ЗМІСТ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Постановка проблеми. Сьогодні ефективність економіки, науково-технічний рівень виробництва, соціально-економічний прогрес у цілому та, нарешті, добробут суспільства значною мірою залежать від рівня утворення й обсягу накопичених суспільством знань, від рівня й ефективності творчої діяльності в цьому суспільстві. Не буде перебільшенням твердження, що однією з наймогутніших рушійних сил розвитку цивілізації є творча діяльність фізичних осіб.

Ефективність будь-якого права зумовлюється його реальністю, тобто можливістю ним скористатися. А реальність прав, у тому числі й прав інтелектуальної власності, забезпечується правовою охороною, можливістю їх захисту. Чим більш ефективним і надійним є захист суб'єктивного права, тим більшою є його реальність і віра в нього.

Надійні гарантії набуття, здійснення та захисту права інтелектуальної власності є невід'ємним атрибутом державності кожної цивілізованої країни. Наявність сучасної системи правової охорони інтелектуальної власності сприяє розвитку національної економіки, збереженню та збагаченню науково-технічного потенціалу держави, розвитку міжнародної торгівлі, залученню в економіку країни іноземних інвестицій, зокрема у вигляді найсучасніших технологій, входженню України як рівноправного партнера до світового ринку інтелектуальної власності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми прав інтелектуальної власності досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні науковці: В.О. Жаров, Т.М. Шевелева, І.Е. Василенко, В.С. Дроб'язко, О.А. Підопригора, О.О. Підопригора, О.М. Мельник, Доріс Лонг, Патриція Рей та ін.

Хоча в юридичній літературі регламентуванню змісту права інтелектуальної власності присвячено велику кількість наукових праць, існує багато питань, з приводу яких виникають спори. Тому це питання є досить актуальним і потребує подальших досліджень.

Метою статті є критичний аналіз нормативно-правових актів в аспекті визначення юридичного змісту права інтелектуальної власності та регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності.

Основні результати дослідження. Найбільш повно поняття прав інтелектуальної власності розкривається в ст. 2 Конвенції, що засновує Всесвітню організацію інтелектуальної власності, від 14 липня 1967 р. У цій Конвенції зазначено, що інтелектуальна власність містить права, які належать до:

- літературних, художніх і наукових творів;
- виконавської діяльності артистів, звукозапису, радіо і телевізійних передач;
- винаходів у всіх сферах людської діяльності;
- наукових відкриттів;
- промислових зразків;
- знаків для товарів і послуг, фірмових найменувань і комерційних позначень;

– захисту від недобросовісної конкуренції, а також всі інші права, що належать до інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій, літературній та художній сферах.

Згідно зі ст. 41 Конституції України кожний має право володіти, користуватися та розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності [8, с. 230].

Правом володіння визнається юридично забезпечена можливість суб'єкта фактичного панування власника над результатом своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Правом користування визнається юридично забезпечена можливість суб'єкта здобувати зі свого результату його корисні властивості для задоволення своїх особистих і майнових потреб. Правом розпорядження визнається юридично забезпечена можливість суб'єкта визначати долю результату своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Щодо майнових прав суб'єкта інтелектуальної власності, то розпорядження нерідко здійснюється за допомогою передання їх іншій особі. Отже, може йтися про право передання майнових прав у межах реалізації правомочності розпорядження правом інтелектуальної власності.

До вказаних правомочностей має також бути додане право легітимації, тобто право автора результату інтелектуальної, творчої діяльності на визнання такого результату за наявності умов, встановлених законом, об'єктом права інтелектуальної власності.

Отже, юридичним змістом права інтелектуальної власності є:

- право володіння результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності;
- право користування (безпосереднє використання за допомогою передання) результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності;
- право розпорядження (опосередковане використання) результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності;
- право легітимації результатів своєї інтелектуальної, творчої діяльності.

Частина 2 ст. 418 ЦК України розкриває зміст права інтелектуальної власності, вказуючи, що право інтелектуальної власності являє собою особисті немайнові права інтелектуальної власності та (або) майнові права інтелектуальної власності, зміст яких щодо певних об'єктів права інтелектуальної власності визначається Цивільним кодексом та іншими законодавчими актами.

Згідно зі ст. 423 ЦК України особистими немайними правами суб'єктів права інтелектуальної власності є: право на визнання людини творцем (автором, виконавцем, винахідником тощо) об'єкта права інтелектуальної власності; право перешкоджати будь-якому посяганню на право інтелектуальної власності, здатному завдати шкоди честі чи репутації творця об'єкта права інтелектуальної власності; інші особисті немайнові права, встановлені законом. Зазначені немайнові права можуть бути поділені на два види: особисті немайнові права, пов'язані з майновими правами; особисті майнові права, не пов'язані з майновими правами.

Особисті немайнові права є чинними безстроково (ч. 1 ст. 425 ЦК України). Вони можуть відчужуватися (переходи від автора до іншої особи) лише у виняткових випадках, які спеціально встановлені законом. Таке рішення пов'язане з тим, що ці особисті немайнові права належать саме певній особі – автору, творцю об'єк-

та права інтелектуальної власності. Серед винятків із загального правила можна назвати перехід у разі смерті автора його права на охорону недоторканності твору до особи, яку на це уповноважив автор (ст. 439 ЦК України) [7, с. 117–123].

Майнові права суб'єкта права інтелектуальної власності – це суб'єктивні права учасників правовідносин, що виникають у результаті інтелектуальної, творчої діяльності, які пов'язані з володінням, користуванням і розпорядженням майном, а також із тими матеріальними вимогами, що виникають з приводу розподілу цього майна й обміну.

Майнові права у правовідносинах інтелектуальної власності можуть як бути абсолютним (виключним) правом творця або інших осіб на об'єкт права інтелектуальної власності, так і мати зобов'язальний характер у правовідносинах, пов'язаних з передачею цих прав від автора до іншої особи [5, с. 371].

Частина 1 ст. 424 ЦК України містить обидва згадані вище види майнових прав інтелектуальної власності, зазначаючи, що такими майновими правами є: право на використання об'єкта права інтелектуальної власності; виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності; виключне право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта права інтелектуальної власності, у тому числі забороняти таке використання; інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

Загалом вказані майнові права інтелектуальної власності належать до абсолютних прав речового характеру та мають виключний характер. Разом із тим у процесі їх використання можуть виникати й права зобов'язального характеру (наприклад, у разі укладення договору про передачу твору автором для використання іншою особою).

Хоча майнові права інтелектуальної власності належать до абсолютних прав і підлягають абсолютному захисту, законом можуть бути встановлені винятки та обмеження в майнових правах інтелектуальної власності. Однак такі обмеження та винятки можливі за умови, що вони не створюють істотних перешкод для нормальної реалізації майнових прав інтелектуальної власності та здійснення законних інтересів суб'єктів цих прав.

На відміну від особистих немайнових прав інтелектуальної власності, існування майнових прав у правовідносинах інтелектуальної власності обмежене строком. Частина 2 ст. 423 ЦК України, де закріплене це правило, не встановлює конкретних термінів, лише вказує, що майнові права інтелектуальної власності є чинними протягом строків, встановлених цим Кодексом, іншим законом чи договором. Отже, ця норма має відсильний характер. Прикладом спеціальної норми, що встановлює конкретний строк у цій галузі, може бути ст. 446 ЦК України, яка передбачає, що за загальним правилом строк чинності майнових прав інтелектуальної власності на твір закінчується через сімдесят років, що відраховуються з 1 січня року, наступного за роком смерті автора чи останнього зі співавторів, який пережив інших співавторів. З цього правила законом можуть бути встановлені винятки. Скажімо, строк чинності суміжних майнових прав у більшості випадків складає п'ятдесят років (ст. 456 ЦК України) [7, с. 129].

Майнові права інтелектуальної власності можуть бути припинені достроково, якщо це передбачено договором або встановлено в законі.

Попри численну кількість норм, що регламентують зміст права інтелектуальної власності, існує багато моментів, з приводу яких виникають спори. Тому треба зупинитись на них детальніше.

Численні спори будуть викликатися невідрегульованістю питання про плату за використання твору. Закон України «Про авторське право і суміжні права» одним із майнових прав визнає право автора на плату за використання його твору. Частина 5 ст. 15 цього Закону встановила, що суб'єкт авторського права має право вимагати виплати винагороди за будь-яке використання твору.

Розмір і порядок виплати авторської винагороди за створення та використання твору встановлюються в авторському договорі або в договорах, що укладаються за дорученням суб'єктів авторського права організаціями колективного управління з особами, що використовують твір. Кабінет Міністрів України встановлює мінімальні ставки авторської винагороди та порядок їх застосування.

ЦК України в главі 35 «Загальні положення про право інтелектуальної власності» про плату за використання об'єкта права інтелектуальної власності взагалі не згадує, не відносить це право ні до виключних, ні до невиключних прав інтелектуальної власності.

Ст. 445 ЦК України містить припис, за яким автор має право на плату за використання його твору, якщо інше не встановлено ЦК України та іншим законом.

Доведеться розв'язувати судам (суддям) і складну проблему, що постане у зв'язку зі створенням об'єктів права інтелектуальної власності за замовленням. Відповідно до ч. 2 ст. 430 ЦК України майнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений за замовленням, належать творцеві цього об'єкта та замовникові спільно, якщо інше не встановлено договором [4, с. 56].

Можна уявити собі ситуацію, коли за замовленням створено винахід чи інший науково-технічний об'єкт. Винахідник отримав обумовлену договором плату за виконання замовлення. Іншими словами, винахідник вигідно продав свій винахід. Обидві сторони задоволені вчиненим правочином. Проте, коли замовник почав використовувати винахід і одержувати певний дохід, до нього звертається винахідник-продавець і заявляє претензію на половину доходів. Свою претензію винахідник-продавець-творець обґрунтовує посиланням на ч. 2 ст. 430 ЦК України.

Наведена ситуація з продажем винаходу є не що інше як договір купівлі-продажу, за яким проданий товар переходить у власність покупця без будь-яких застережень (ст. 655 ЦК України). За ч. 1 ст. 656 ЦК України предметом договору купівлі-продажу може бути товар, який є у продавця на момент укладання договору або буде створений (придбаний, набутий) продавцем у майбутньому. Що винахід чи будь-який інший результат інтелектуальної, творчої діяльності є товаром у вільному цивільному обігу, ні в кого сумніву не викликає [6, с. 34-36].

Найбільш серйозною проблемою, з якою доведеться стикатися суддям, є питання визначення суб'єктивних майнових прав інтелектуальної власності на об'єкт, створений за договором замовлення. Ч. 3 ст. 1112 ЦК України проголошує, що оригінал твору образотворчого мистецтва, створеного за замовленням, переходить у власність замовника. Уточнимо лише, що за ч. 1 ст. 430 ЦК України особисті

немайнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений за замовленням, належить творцеві цього об'єкта.

Ці наведені дві норми, узгоджені між собою, відповідають загальним цивільно-правовим засадам і не викликають ніяких зауважень. Проте наступна норма ч. 3 ст. 1112 ЦК України містить такий припис: «При цьому майнові права інтелектуальної власності на цей твір залишаються за автором, якщо інше не встановлено договором».

Ст. 1112 ЦК України проголошує, що право власності на твір образотворчого мистецтва, створеного за замовленням, переходить замовнику. І тут же в цій же частині цієї статті приписує: «майнові права інтелектуальної власності на твір образотворчого мистецтва, створеного за замовленням, належить творцеві цього твору».

Що ж все-таки належить замовнику? Він проголошений власником твору образотворчого мистецтва, створеного за замовленням, але без будь-яких прав. Майнові права інтелектуальної власності на цей твір залишаються за творцем. Йому ж належать і особисті немайнові права. Отже, власник твору образотворчого мистецтва, створеного за замовленням, має твір, але не має ніяких прав на цей твір.

На нашу думку, право інтелектуальної власності на оригінал твору образотворчого мистецтва і право власності на оригінал цього ж твору за своїм змістом принаймні – це одне і те ж саме. Майнові права інтелектуальної власності на будь-який об'єкт, визначені ст. 424 ЦК України, охоплюються поняттям права власності за ч. 1 ст. 317 ЦК України. Такий висновок підтверджується і ст. 41 Конституції України та ст. 190 ЦК України.

Також такий висновок виходить із того, що право власності на будь-який результат інтелектуальної, творчої діяльності та право інтелектуальної власності за своїм змістом – це одне і те ж право. Різниця в змісті цих прав немає. Проте неузгодженість норм ч. 3 ст. 1112 чи навіть їх суперечливість наявна.

Істотні труднощі буде викликати під час застосування (у тому числі захисту) права інтелектуальної власності на винаходи, корисні моделі, промислові зразки визначення суб'єктивних майнових прав на зазначені об'єкти. ЦК України не містить статті про особисті немайнові права інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок.

Майнові права інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок у ЦК України поділені на виключні та просто майнові права. Цей поділ викликає великий сумнів у своїй доцільності. З ним пов'язаний початок чинності майнових прав на зазначені об'єкти [3, с. 84].

Просто майновими правами інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок ЦК України визнав:

- 1) право на використання винаходу, корисної моделі, промислового зразка;
- 2) інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» до цих «інших» майнових прав відносить передусім право на винагороду за використання винаходів, корисних моделей, промислових зразків; право відчужувати зазначені об'єкти будь-яким способом, не забороненим законом, одержувати за спадкуванням і передавати у спадщину зазначені об'єкти.

До виключних прав інтелектуальної власності на винахід, корисні моделі, промислові зразки ЦК України відносить:

1) виключне право дозволяти використання винаходу, корисної моделі, промислового зразка (видавати ліцензії);

2) виключне право перешкоджати неправомірному використанню винаходу, корисної моделі, промислового зразка, у тому числі забороняти таке використання.

ЦК України не визначає, що означає «перешкоджати неправомірному використанню винаходів, корисних моделей, промислових зразків, в тому числі забороняти таке використання». Термін «перешкоджати» новий для ЦК України. Ст. 16 ЦК України також не містить його серед способів захисту цивільних прав. Перешкоджання неправомірному використанню права стосується інтелектуальної власності і, безперечно, є одним зі способів захисту права інтелектуальної власності. Термін «перешкоджання» містить і заборону неправомірного використання винаходів, корисних моделей і промислових зразків.

Зрозуміло, що перешкоджання неправомірному використанню винаходів, корисних моделей, промислових зразків може здійснюватися лише в межах чинного законодавства [1, с. 27]. Ст. 19 ЦК України припускає можливість самозахисту цивільного права від порушень і протиправних посягань. Видається, що перешкоджання неправомірному використанню винаходів, корисних моделей, промислових зразків і самозахист права інтелектуальної власності на зазначені об'єкти від порушень і протиправних посягань – це не одні й ті ж самі правові дії.

Перешкоджання означає ставити якісь перепони, перешкоди неправомірному використанню об'єктів права інтелектуальної власності. Такі перепони навряд чи може вчиняти сам суб'єкт права інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок. Йому доведеться вдаватися до правоохоронних органів. Під час застосування ч. 1 ст. 464 ЦК України, безперечно, виникнуть ускладнення щодо тлумачення терміну «перешкоджання».

Але основний недолік поділу майнових прав інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок, на нашу думку, полягає не в цьому. Зазначений поділ зумовлює різний початок чинності прав інтелектуальної власності на зазначені об'єкти. Якщо бути точним, то ЦК України взагалі не визначає дати набуття чинності майновими правами інтелектуальної власності на винаходи, корисні моделі, промислові зразки. ЦК України лише визначає строки чинності цих прав і з якого моменту вони починають свій перебіг.

Так, ч. 3 ст. 465 ЦК України встановила, що строк чинності виключних майнових прав інтелектуальної власності на винахід спливає через двадцять років, що відраховуються від дати подання заявки на винахід. Отже, виключне право – це дозвіл на використання винаходу й виключне право перешкоджати неправомірному використанню винаходу, у тому числі забороняти таке використання.

Проаналізуємо ці два виключні майнові права інтелектуальної власності на винаходи, корисні моделі, промислові зразки. При цьому слід мати на увазі, що розгляд заявки на винахід може тривати до 4–5 років [7, с. 121]. Таким чином, між датою подання заявки на винахід і датою видачі правоохоронного документа – патенту – може пройти 4–5 років.

Ще невідомо, чи буде заявлена пропозиція про винахід, що не має правоохоронного документа – патенту, визнана винаходом, коли заявник ще не може вважати себе суб'єктом майнових прав інтелектуальної власності на винахід, а, виявляється, суб'єктивні виключні майнові права інтелектуальної власності вже діють.

Постає питання, як може заявник здійснити виключне майнове право інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок, дозволяти використання цього об'єкту, тим більше видавати ліцензію. Ще сам заявник нічого не знає. Правда, можуть заперечити, що заявник відповідно до ЦК України і Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» (ст. 21) має право на тимчасову охорону.

Згідно зі ст. 21 цього Закону тимчасова охорона надається за загальним правилом лише через 18 місяців від дати подання заявки (п. 16 ст. 16 Закону). Зазначена тимчасова правова охорона дає заявнику лише право на компенсацію за завдані йому після публікації відомостей про заявку збитки. Ці збитки ще слід довести. Одним словом, тимчасова правова охорона винаходу – це скоріше декларація, ніж дійсна норма [2, с. 130].

Мова йде про виключне право дозволяти використання винаходу, якого ще немає, і невідомо, чи він буде. Не можна використовувати те, чого ще немає.

Те ж саме варто сказати і про друге виключне майнове право інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок – виключне право перешкоджати неправомірному використанню винаходу, корисної моделі, промислового зразка, у тому числі забороняти таке використання. Якщо та чи інша особа почала використовувати винахід, корисну модель, промисловий зразок до подання заявки, то ця особа має право попереднього користування (ст. 470 ЦК України). Якщо ж використання зазначених об'єктів почалося після опублікування відомостей про заявку, то в такому разі таке використання не можна визнати неправомірним [2, с. 142]. Так званий «порушник» почав користуватися об'єктом на підставі опублікованих відомостей в офіційному бюлетені установи, і мова може йти лише про компенсацію заподіяних таким використанням збитків.

Такі спірні питання постануть перед суддею, коли аналізовані норми почнуть використовуватися на практиці. Найкращим виходом було б визнання єдиної дати набуття чинності майновими правами інтелектуальної власності на всі об'єкти. Такою датою має бути визначена дата видання охоронного документа – патенту чи свідоцтва. Причому ця дата має бути чітко вказана в патенті (свідоцтві). У цьому ж документі має бути вказана дата припинення чинності майнових прав інтелектуальної власності на той чи інший об'єкт у зв'язку зі спливом строку правової охорони цього об'єкта. Це дало б можливість уникнути багатьох колізій.

Висновки. Аналіз нормативно-правих актів, що регулюють відносини у сфері інтелектуальної власності, підтвердив недосконалість вітчизняного законодавства у цій сфері. Істотним недоліком чинного законодавства України про інтелектуальну власність є відсутність напрацьованого економіко-правового механізму визначення обсягу використання, порядку обчислення розміру винагороди, порядку та строків її виплати. Ця обставина істотно знижує ефективність законодавства про інтелектуальну власність, що відповідним чином впливає на рівень творчої активності.

Література

1. Жаров В.О. Захист права інтелектуальної власності. Захист авторського права і суміжних прав. Захист права промислової власності : [навч. посібник] / В.О. Жаров. – К. : ЗАТ «Інститут інтелектуальної власності», 2003. – 64 с.
2. Захист прав інтелектуальної власності: норми міжнародного і національного законодавства та їх правозастосування : [навч. посібник] / [Д. Лонг, П. Рей, В.О. Жаров, Т.М. Шевелева, І.Е. Василенко, В.С. Дроб'язко]. – К. : К.І.С., 2007. – 448 с.
3. Мельник О.М. Проблеми охорони прав суб'єктів інтелектуальної власності в Україні / О.М. Мельник. – Харків : НУВС, 2002. – 362 с.
4. Підпригора О.О. Інтелектуальна власність / О.О. Підпригора. – Харків, 1997. – 192 с.
5. Право інтелектуальної власності / [за ред. О.А. Підпригори і О.Д. Святоцького]. – Вид. 2-ге. – К., 2004. – 672 с.
6. Тодыка Ю.Н. Конституція України: проблеми теорії і практики / Ю.Н. Тодыка. – Харьков, 2000. – С. 108.
7. Цивільне право України. Книга перша. – 2-е видання, доповнене і перероблене. – К., 2004. – 324 с.
8. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. – Видання 3-тє, перероблене та доповнене. – Х. : ТОВ «Одісей», 2006. – 1200 с.

Анотація

Румянцев Ю. В. Юридичний зміст права інтелектуальної власності. – Стаття.

Статтю присвячено аналізу нормативно-правових актів щодо визначення юридичного змісту та захисту права інтелектуальної власності. Також розглянуто правові аспекти регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності.

Ключові слова: інтелектуальна власність, майнові права, немайнові права, промисловий зразок.

Аннотация

Румянцев Ю. В. Юридическое содержание права интеллектуальной собственности. – Статья.

Статья посвящена анализу нормативно-правовых актов касательно определения юридического содержания и защиты прав интеллектуальной собственности. Также рассмотрены правовые аспекты регулирования отношений в сфере интеллектуальной собственности.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, имущественные права, неимущественные права, промышленный образец.

Summary

Rumyantsev Yu. V. Legal content of the intellectual property right. – Article.

The article is devoted to the analysis of regulations, to determine legal content and protect intellectual property rights. Also legal aspects of relations in the field of intellectual property are discussed.

Key words: intellectual property, property rights, property rights, industrial design.